Teismo praktikos rinkinys

GENERALINIO ADVOKATO
MANUEL CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA IŠVADA,
pateikta 2019 m. liepos 10 d.[1]

**Byla C-467/18**

**Rayonna prokuratura Lom**
**prieš**
**EP,**
**dalyvaujant:**
**HO**

(*Rayonen sad Lukovit* (Lukovito apylinkės teismas, Bulgarija) prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Direktyvos 2012/13/ES, 2013/48/ES ir (ES) 2016/343 – Taikymo sritis – Teisėsaugos institucijų veiksmai – Prokuroro atliekamas baudžiamasis ikiteisminis tyrimas – Specialus baudžiamasis medicininių prievartos priemonių priėmimo procesas – Hospitalizacija psichiatrijos ligoninėje taikant įstatymą, kuris nėra baudžiamasis įstatymas – Veiksminga teisminė įtariamojo ar kaltinamojo teisės į informaciją ir teisės turėti advokatą paisymo kontrolė – Nekaltumo prezumpcija – Pažeidžiami asmenys“

1. Šis prašymas priimti prejudicinį sprendimą susijęs su direktyvų 2012/13/ES[2], 2013/48/ES[3] ir (ES) 2016/343[4] taikymu vykdant baudžiamąjį procesą prieš asmenį, kurį laikinai sulaikius kaip įtariamąjį sunkiu nusikaltimu buvo pastebėta psichikos ligos požymių, todėl asmuo hospitalizuotas psichiatrijos ligoninėje.

2. Šiose direktyvose įtvirtintos „bendr[os] būtiniausi[os] taisykl[ės] dėl įtariamųjų ir kaltinamųjų <…> apsaugos [per baudžiamąjį procesą]“, siekiant „stiprinti valstybių narių pasitikėjimą viena kitos baudžiamojo teisingumo sistemomis ir taip palengvinti [teismo] sprendimų baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimą“[5].

1 Originalo kalba: ispanų.

2 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (OL L 142, 2012; p. 1).

3 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu (OL L 294, 2013, p. 1).

4 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo (OL L 65, 2016, p. 1).

5 Direktyvos 2016/343 10 konstatuojamoji dalis.

3. Atsižvelgiant į šį tikslą būtų galima kelti klausimą, ar šios trys direktyvos taikytinos vykdant baudžiamuosius procesus, kuriuos baigus priimtiems sprendimams nebus taikomas valstybių narių tarpusavio pripažinimo principas, kaip galima pagrįstai tikėtis. Tokiam prieštaravimui Teisingumo Teismas iki šiol nepritarė[6]. Galbūt ateityje, atsižvelgiant į pokyčius, susijusius su šioje konkrečioje srityje pateiktais prašymais priimti prejudicinį sprendimą, reikės patikslinti tą jurisprudencijos kryptį.

## I. Teisinis pagrindas

### *A. Sąjungos teisė*

#### *1. Direktyva 2012/13*

4. Šios direktyvos 1 straipsnyje „Dalykas“ nustatyta:

„Šia direktyva nustatomos taisyklės, susijusios su įtariamųjų ar kaltinamųjų teise į informaciją apie jų teises baudžiamajame procese ir apie jiems pareikštus kaltinimus. <…>“

5. Jos 2 straipsnyje „Taikymo sritis“ įtvirtinta:

„1. Ši direktyva taikoma nuo momento, kai valstybės narės kompetentingos valdžios institucijos praneša asmenims, kad jie įtariami arba kaltinami padarę nusikalstamą veiką, iki proceso pabaigos, t. y. iki bus galutinai išspręstas klausimas, ar įtariamasis arba kaltinamasis įvykdė nusikalstamą veiką, įskaitant, jei taikoma, nuteisimą ir sprendimo dėl apeliacinio skundo priėmimą.

<…>“

6. Direktyvos 3 straipsnyje „Teisė į informaciją apie teises“ numatyta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamiesiems arba kaltinamiesiems nedelsiant būtų pateikta informacija bent apie šias pagal nacionalinę teisę taikomas procesines teises, kad tomis teisėmis būtų galima veiksmingai pasinaudoti:

a) teisę turėti advokatą;

<…>

c) teisę būti informuotam apie kaltinimus pagal 6 straipsnį;

<…>

2. Valstybės narės užtikrina, kad informacija, nurodyta 1 dalyje, būtų teikiama žodžiu arba raštu paprasta ir lengvai suprantama kalba, atsižvelgiant į specialius pažeidžiamų įtariamųjų arba kaltinamųjų poreikius.“

6 2019 m. vasario 5 d. išvadoje byloje *Moro* (C-646/17, EU:C:2019:95) generalinis advokatas M. Bobek pažymėjo, kad „Direktyvos 2012/13 taikymo tikslais konkrečioje nacionalinio teisėjo [teismo] nagrinėjamoje byloje tarpvalstybinis pobūdis nebūtinas“ (44 punktas). Šiuo klausimu, be kitų argumentų, jis nurodė, kad 2018 m. birželio 5 d. Sprendime *Kolev ir kt.* (C-612/15, EU:C:2018:392) ta pati direktyva išaiškinta taip, kad, regis, „[nėra] jokio galimo išskirti tarpvalstybinio elemento“. 2019 m. birželio 13 d. Sprendime *Moro* (C-646/17, EU:C:2019:489) Teisingumo Teismas šiam teiginiui pritarė.

7. Direktyvos 4 straipsnyje „Pranešimas apie teises sulaikymo metu“ nustatyta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji arba kaltinamieji, kurie yra suimti arba sulaikyti, nedelsiant gautų raštišką pranešimą apie teises. Jiems suteikiama galimybė perskaityti pranešimą apie teises ir leidžiama jį pasilikti visą jų laisvės apribojimo laikotarpį.

<…>“

8. Direktyvos 6 straipsnyje „Teisė į informaciją apie kaltinimus“ įtvirtinta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamiesiems arba kaltinamiesiems būtų pateikta informacija apie nusikalstamą veiką, kurios įvykdymu jie yra įtariami arba kaltinami. Ta informacija suteikiama nedelsiant ir yra tiek išsami, kiek tai yra būtina užtikrinti teisingą procesą ir veiksmingą naudojimąsi teise į gynybą.

2. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji arba kaltinamieji, kurie yra suimti arba sulaikyti, būtų informuoti apie jų suėmimo arba sulaikymo priežastis, įskaitant nusikalstamą veiką, kurios įvykdymu jie yra įtariami ar jiems pareikšti kaltinimai dėl jos įvykdymo.

3. Valstybės narės užtikrina, kad ne vėliau kaip iki kaltinimų esmės perdavimo teismui būtų suteikta išsami informacija apie kaltinimą, įskaitant nusikalstamos veikos pobūdį ir teisinį kvalifikavimą bei kaltinamųjų dalyvavimo vykdant tą nusikalstamą veiką pobūdį.

4. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji arba kaltinamieji būtų nedelsiant informuoti apie bet kokius informacijos, pateiktos pagal šį straipsnį, pasikeitimus, kai tai yra būtina [siekiant] užtikrinti teisingą procesą.“

*2. Direktyva 2013/48*

9. Šios direktyvos 1 straipsnyje „Dalykas“ numatyta:

„Šia direktyva nustatomos būtiniausios taisyklės, reglamentuojančios įtariamųjų ir kaltinamųjų baudžiamajame procese <…> teises turėti advokatą, reikalauti, kad apie laisvės atėmimą būtų informuota trečioji šalis, ir susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu.“

10. Jos 2 straipsnyje „Taikymo sritis“ nustatyta:

„1. Ši direktyva taikoma įtariamiesiems arba kaltinamiesiems baudžiamajame procese nuo to momento, kai valstybės narės kompetentingos valdžios institucijos oficialiu pranešimu arba kitu būdu jiems buvo pranešta, kad jie įtariami arba kaltinami padarę nusikalstamą veiką, nepriklausomai nuo to, ar jų laisvė atimta. Ji taikoma iki proceso pabaigos, t. y. iki bus galutinai išspręstas klausimas, ar įtariamasis arba kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, įskaitant, atitinkamais atvejais, bausmės skyrimą ir sprendimą dėl apeliacinio skundo.

<…>

3. Ši direktyva tomis pačiomis sąlygomis, kokios numatytos 1 dalyje, taip pat taikoma kitiems asmenims nei įtariamieji arba kaltinamieji, kurie per apklausą policijoje arba kitoje teisėsaugos institucijoje tampa įtariamaisiais arba kaltinamaisiais.

<…>“

11. Šios direktyvos 3 straipsnyje „Teisė turėti advokatą baudžiamajame procese“ įtvirtinta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę turėti advokatą tokiu laiku ir būdu, kad atitinkami asmenys galėtų praktiškai ir veiksmingai pasinaudoti savo teisėmis į gynybą.

2. Įtariamieji arba kaltinamieji turi teisę nepagrįstai nedelsiant turėti advokatą. Bet kuriuo atveju įtariamieji arba kaltinamieji turi teisę turėti advokatą nuo toliau išvardytų momentų, atsižvelgiant į tą, kuris yra anksčiausias:

a) prieš juos apklausiant policijoje, kitoje teisėsaugos institucijoje ar teisme;

b) [ikiteisminio] tyrimo arba kitoms kompetentingoms valdžios institucijoms atliekant tyrimo ar kitus įrodymų rinkimo veiksmus pagal 3 dalies c punktą;

c) nepagrįstai nedelsiant nuo laisvės atėmimo momento;

d) kai jie šaukiami atvykti į jurisdikciją baudžiamosiose bylose turintį teismą, deramu laiku prieš jiems atvykstant į tą teismą.

<…>“

12. Direktyvos 12 straipsnyje „Teisių gynimo priemonės“ įtvirtinta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji arba kaltinamieji vykstant baudžiamajam procesui, taip pat asmenys, kuriuos prašoma perduoti pagal Europos arešto orderio vykdymo procedūras, turėtų veiksmingų teisių gynimo priemonių pagal nacionalinę teisę, kuriomis galėtų pasinaudoti tais atvejais, kai pažeidžiamos šioje direktyvoje numatytos teisės.

<…>“

13. Direktyvos 13 straipsnyje „Pažeidžiami asmenys“ numatyta:

„Valstybės narės užtikrina, kad taikant šią direktyvą būtų atsižvelgiama į specialiuosius pažeidžiamų įtariamųjų ir kaltinamųjų poreikius.“

*3. Direktyva 2016/343*

14. Šios direktyvos 1 straipsnyje „Dalykas“ nustatyta:

„Šioje direktyvoje nustatomos bendros būtiniausios taisyklės dėl:

a) tam tikrų nekaltumo prezumpcijos baudžiamajame procese aspektų;

b) teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme.“

15. Jos 2 straipsnyje „Taikymo sritis“ įtvirtinta:

„Ši direktyva taikoma įtariamiems arba kaltinamiems fiziniams asmenims baudžiamajame procese. Ji taikoma visuose baudžiamojo proceso etapuose nuo to momento, kai asmuo įtariamas arba kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką ar įtariamą nusikalstamą veiką, iki tol, kol sprendimas, kuriuo galutinai nusprendžiama, ar tas asmuo padarė atitinkamą nusikalstamą veiką, tampa galutin[is].“

16. Šios direktyvos 3 straipsnyje „Nekaltumo prezumpcija“ numatyta:

„Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji ir kaltinamieji būtų laikomi nekaltais, kol jų kaltė neįrodyta įstatymų nustatyta tvarka.“

17. Jos 6 straipsnyje „Įrodinėjimo našta“ nustatyta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įrodinėjimo našta nustatant įtariamųjų ir kaltinamųjų kaltę tektų baudžiamojo persekiojimo institucijai. Ši nuostata nedaro poveikio teisėjui ar kompetentingam teismui tenkančiai pareigai rinkti tiek apkaltinamuosius, tiek ir išteisinamuosius įrodymus, taip pat teisei į gynybą, kai pateikiami įrodymai pagal taikomą nacionalinę teisę.

<…>“

18. Minėtos direktyvos 10 straipsnyje „Teisių gynimo priemonės“ įtvirtinta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę pasinaudoti veiksmingomis teisių gynimo priemonėmis, jei pažeidžiamos šioje direktyvoje nustatytos jų teisės.

2. Nedarant poveikio nacionalinėms įrodymų priimtinumo taisyklėms ir sistemoms, valstybės narės užtikrina, kad vertinant įtariamųjų arba kaltinamųjų padarytus pareiškimus arba įrodymus, gautus pažeidžiant teisę tylėti arba teisę neduoti parodymų prieš save, būtų užtikrinamos teisės į gynybą ir į teisingą procesą.“

### *B. Bulgarijos teisė*

#### *1. Nakazatelen kodeks (Baudžiamasis kodeksas)*

19. Šio kodekso 33 straipsnyje įtvirtinta, kad baudžiamojon atsakomybėn netraukiamas asmuo, kuris veiką padarė sirgdamas demencija, todėl negali suprasti savo veiksmų pobūdžio ar reikšmės arba kontroliuoti elgesio [7].

20. Baudžiamojo kodekso 89 straipsnyje nustatyta, kad visuomenei pavojingą veiką padaręs asmuo, kuris yra nepakaltinamas, gali būti priverstinai gydomas specialioje psichiatrijos ligoninėje.

#### *2. Nakazatelno protsesualen kodeks (Baudžiamojo proceso kodeksas, toliau – NPK)*

21. NPK 24 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad baudžiamasis procesas nevykdomas, o pradėtas – nutraukiamas, jei padaryta veika neturi nusikalstamos veikos sudėties.

22. Jo 46 straipsnyje reglamentuojamos prokuroro funkcijos vykdant baudžiamąjį procesą. Prokurorui pavedama vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir vadovauti ikiteisminiam tyrimui.

23. NPK 70 straipsnyje reglamentuojama kaltinamojo, kenčiančio nuo psichinės ligos, patalpinimo į psichiatrijos ligoninę prevenciniais tikslais, siekiant atlikti tyrimus, procedūra. Dėl patalpinimo nusprendžia teisminė institucija prokuroro prašymu, prieš tai išnagrinėjus bylą; nagrinėjant šią bylą privalo dalyvauti gynėjas.

7 https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/39/Bulgaria/show

24. NPK 94 straipsnio 1 dalies 2 punkte ir 3 dalyje nustatyta, kad jeigu kaltinamasis turi psichikos sutrikimų, baudžiamajame procese privalo dalyvauti gynėjas, ir kompetentinga institucija įpareigojama gynėju skirti advokatą.

25. Jo 242 straipsnio 2 dalies skyriuje, skirtame prokuroro veiksmams baigus ikiteisminį tyrimą, prokuroras įpareigojamas patikrinti, ar atliekant tyrimą buvo paisoma įtariamojo procesinių teisių. Jeigu jų nebuvo paisoma, prokuroras turi reikalauti trūkumus pašalinti arba pats juos pašalina.

26. NPK 243 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad prokuroras nutraukia baudžiamąjį procesą 24 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais (t. y. kai veiksmai neturi nusikalstamos veikos sudėties).

27. Pagal jo 247 straipsnį, susijusį su pasirengimu bylą nagrinėti žodžiu, toks nagrinėjimas inicijuojamas prokuroro kaltinamuoju aktu.

28. Pagal NPK 248 straipsnį teisėjas pranešėjas, be kitų pareigų, turi patikrinti, ar atliekant ikiteisminį tyrimą buvo paisoma kaltinamojo procesinių teisių (2 dalies 3 punktas). Jeigu šios teisės pažeistos, jis nurodo, kokie pažeidimai buvo nustatyti, ir grąžina bylą prokurorui, kad jis pašalintų pažeidimus pagal 242 straipsnio 2 dalį.

29. 427 straipsnis prasideda skyriumi, skirtu taikyti Baudžiamojo kodekso 89 straipsnyje numatytoms privalomoms medicininėms priemonėms. Prokuroras turi pasiūlyti šias priemones, o pirmosios instancijos teismas – skirti; dėl šių priemonių galima pateikti apeliacinį skundą aukštesnės instancijos teismui.

30. 428–431 straipsniuose reglamentuojamas tų priemonių patvirtinimo procesas, apimantis teismo posėdį, kuriame dalyvauja prokuroras ir atitinkamo asmens gynėjas.

*3. Zakon za zdraveto (Sveikatos įstatymas)*

31. Pagal šio įstatymo 155 straipsnį psichikos sutrikimų turintys asmenys, kuriems reikalingas specialus gydymas (nustatytas 146 straipsnyje), yra hospitalizuojami ir priverstinai gydomi, jeigu dėl savo ligos gali padaryti nusikalstamą veiką ir kelia pavojų šeimos nariams, aplinkiniams ar visuomenei arba kelia didelę grėsmę savo sveikatai.

32. Įstatymo 156 ir paskesniuose straipsniuose numatytas leidimo hospitalizuoti suteikimo procesas; sprendimą dėl hospitalizacijos turi priimti atitinkamo asmens gyvenamosios vietos apylinkės teismas. Tam būtinas prokuroro prašymas, taip pat reikia pateikti psichiatrinę ekspertizę ir surengti teismo posėdį, kuriame dalyvauja atitinkamas asmuo (jei tai leidžia jo sveikatos būklė), to asmens gynėjas ir psichiatras.

33. 165 straipsnio 1 dalyje numatytas papildomas NPK taikymas.

## II. Bylos faktinės aplinkybės ir prejudiciniai klausimai

34. 2015 m. rugpjūčio 26 d. ryte Medkovets (Lomas, Bulgarija) gyvenvietės kelyje buvo rastas kūnas be gyvybės ženklų ir su smurto žymėmis.

35. Apie 6.00 val. policijos pareigūnai, atvykę į aukos namus, rado aukos sūnų EP, ant kurio kojų buvo matyti kraujo pėdsakų. Remiantis per pirmąją apklausą pateiktais EP atsakymais – jis prisipažino įvykdęs nusikaltimą [8] – buvo padaryta išvada, kad EP turi psichikos sutrikimų, todėl jis sulaikytas ir pristatytas į Lomo ligoninės psichiatrijos skyrių.

36. 2015 m. rugpjūčio 26 d. buvo atlikta įvykio vietos apžiūra ir liudytojų apklausa. Jie nurodė, kad EP serga psichikos liga ir buvo daug kartų hospitalizuotas. Atlikus psichiatrinę ekspertizę nustatyta, kad EP serga paranoidine šizofrenija ir 2015 m. rugpjūčio 25–26 d. jam buvo ilgam sutrikusi sąmonė, todėl jis negalėjo suvokti savo veiksmų esmės ir reikšmės.

37. 2015 m. rugsėjo 12 d. *Rayonen sad Lom* (Lomo apylinkės teismas, Bulgarija), taikydamas Sveikatos įstatyme nustatytą procesą, leido hospitalizuoti EP psichiatrijos ligoninėje. Gydymas šioje ligoninėje buvo pratęsiamas bent iki dienos, kurią pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą.

38. 2016 m. liepos 7 d. *Okrazhna prokuratura Montana* (Montanos prokuratūra) sustabdė prieš EP pradėtą baudžiamąjį procesą, nusprendusi, kad „potencialus kaltinamasis priverstinai gydomas, todėl iki šiol neturi tinkamo procesinio statuso“.

39. *Apelativna prokuratura Sofia* (Prokuratūra prie Sofijos apeliacinio teismo, Bulgarija), kaip institucija, kuriai pavaldi Montanos prokuratūra, nurodė šiai prokuratūrai atnaujinti baudžiamąjį procesą, nes jis sustabdytas neteisėtai; procesas buvo atnaujintas 2017 m. gruodžio 29 d.

40. 2018 m. kovo 1 d. Montanos prokuratūros prokuroras nutraukė baudžiamąjį procesą, nes „susiklostė situacija, kai EP padarė tyčinį nusikaltimą būdamas nepakaltinamas“, todėl turi būti taikomos priverčiamosios gydymo priemonės.

41. Prokuroro sprendimas buvo įteiktas tik aukos dukrai ir įsiteisėjo 2018 m. kovo 10 d.

42. Nagrinėdamas Lomo ir Lukovito apylinkės teismų neigiamos jurisdikcijos klausimą *Varhoven kasatsionen sad* (Aukščiausiasis Teismas, Bulgarija) nusprendė, kad sprendimą baudžiamojoje byloje dėl EP hospitalizacijos pagal NPK turi priimti Lukovito apylinkės teismas.

43. Šiomis aplinkybėmis *Rayonen sad Lukovit* (Lukovito apylinkės teismas) pateikė Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus:

„1. Ar nacionaliniame teisme vykstantis priverčiamųjų medicinos priemonių, kaip vienos iš asmeniui, kuris, kaip nustatė prokuroras, padarė visuomenei pavojingą veiką, taikomų valstybės prievartos formų, taikymo procesas patenka į Direktyvos 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese ir Direktyvos 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui taikymo sritį?

2. Ar pagal Bulgarijos proceso teisę, kurioje numatytas specialus priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pagal NPK (*Nakazatelno-protsesualen kodeks*) 427 ir paskesnius straipsnius procesas ir pagal kurią teismas neturi galimybės grąžinti bylos prokurorui nurodant jam pašalinti per ikiteisminį tyrimą padarytus esminius proceso pažeidimus, o tik gali patenkinti pasiūlymą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones arba jį atmesti, užtikrinama veiksminga teisių gynimo priemonė, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2013/48/ES 12 straipsnį ir Direktyvos 2012/13/ES 8 straipsnį, siejamus su Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu, garantuojanti asmeniui galimybę teisme užginčyti per ikiteisminį tyrimą padarytus jo teisių pažeidimus?

8 Policijos pareigūnai teigia, kad EP jiems nurodė nužudęs motiną, nes ji išdavė jį ir įdavė serbų mafijai. Paklaustas, kodėl pernešė lavoną į gatvę, jis atsakė, jog tam, kad nedvoktų sode.

3. Ar Direktyva 2012/13/ES ir Direktyva 2013/48/ES taikomos (ikiteisminiam) baudžiamosios bylos tyrimui, jei nacionalinėje teisėje, konkrečiai – NPK, nėra reglamentuota „įtariamojo“ sąvoka, o vykstant ikiteisminiam tyrimui prokuroras oficialiai nelaiko asmens kaltinamuoju, nes mano, kad tiriamą nužudymą padarė nepakaltinamas asmuo, todėl nutraukia baudžiamąjį procesą, nepranešdamas apie tai suinteresuotajam asmeniui, ir pateikia teismui prašymą taikyti jam priverčiamąsias medicinos priemones?

4. Ar asmuo, kuriam siūloma taikyti priverstinį gydymą, tampa „įtariamuoju“ pagal Direktyvos 2012/13/ES 2 straipsnio 1 dalį ir Direktyvos 2013/48/ES 2 straipsnio 3 dalį, jei pirmą kartą į įvykio vietą atvykęs ir pirminius tyrimo veiksmus aukos ir jos sūnaus namuose atlikęs policijos pareigūnas, matydamas ant pastarojo kūno kraujo pėdsakus, apklausė jį dėl motinos nužudymo ir kūno pernešimo į gatvę priežasčių, o gavęs iš šio asmens atsakymus uždėjo jam antrankius? Jei į šį klausimą būtų atsakyta teigiamai, ar suinteresuotajam asmeniui jau tada turi būti teikiama informacija pagal Direktyvos 2012/13/ES 3 straipsnio 1 dalį, siejamą su jos 2 dalimi, ir kaip tokiu atveju teikiant informaciją reikia paisyti asmens specialių poreikių pagal 2 dalį, jei policijai buvo žinoma, kad asmuo serga psichikos liga?

5. Ar nacionalinės teisės nuostatos (kaip antai taikomos nagrinėjamu atveju), numatančios faktinį laisvės atėmimą priverstinai siunčiant asmenį į psichiatrijos ligoninę Sveikatos įstatyme numatyta tvarka (prevencinė prievartos priemonė, kuri taikoma įrodžius, kad asmuo serga psichikos liga ir kad egzistuoja pavojus, susijęs su suinteresuotojo asmens galimybe padaryti nusikalstamą veiką, o ne su jau padaryta veika), tuo atveju, kai faktinis šio proceso inicijavimo pagrindas yra veika, dėl kurios priverstinai siunčiamam gydytis asmeniui yra iškelta baudžiamoji byla, atitinka Direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos aspektų užtikrinimo 3 straipsnį ir ar sulaikius asmenį taip yra nepaisoma teisės į EŽTK 5 straipsnio 4 dalį turintį atitikti teisingą bylos nagrinėjimą, t. y. procesą, per kurį teismas įgaliotas patikrinti procesinių taisyklių laikymąsi, įtarimų, kuriais grindžiamas sulaikymas, pagrįstumą ir šia priemone siekiamo tikslo teisėtumą, nes būtent taip teismas turėtų elgtis, jei asmuo būtų sulaikytas taikant Baudžiamojo proceso kodekse numatytą tvarką?

6. Ar nekaltumo prezumpcijos sąvoka, kaip ji suprantama pagal Direktyvos (ES) 2016/343 3 straipsnį, apima ir prezumpciją, kad nepakaltinami asmenys nepadarė visuomenei pavojingos veikos, kuria juos kaltina prokuroras, kol nebus įrodyta priešingai, kaip numatyta procesą reglamentuojančiame įstatyme (per baudžiamąjį procesą paisant teisės į gynybą)?

7. Ar nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias bylą nagrinėjantis teismas turi įvairių įgaliojimų, kai savo iniciatyva tikrina ikiteisminio tyrimo teisėtumą, atsižvelgdamas į tai, ar:

   a) nagrinėja prokuroro kaltinamąjį aktą, kuriame teigiama, kad gyvybę atėmė konkretus asmuo, būdamas psichiškai sveikas (NPK 249 straipsnio 1 dalis, siejama su 4 dalimi); arba

   b) nagrinėja prokuroro pasiūlymą, kuriame teigiama, kad asmuo atėmė gyvybę, bet dėl vykdytojo psichikos sutrikimo įvykdyta veika nėra nusikaltimas, todėl gydymo tikslais teismo prašoma taikyti valstybės prievartos priemonę,

gali būti laikomos užtikrinančiomis veiksmingas pažeidžiamų asmenų gynybos priemones, pavyzdžiui, reikalaujamas pagal Direktyvos 2013/48/ES 13 straipsnį, siejamą su jos 12 straipsniu, ir Direktyvos 2012/13/ES 8 straipsnio 2 dalį, siejamą su jos 3 straipsnio 2 dalimi, ir ar įvairūs teismo įgaliojimai, priklausantys nuo proceso rūšies ir klausimo, ar vykdytoju laikomas asmuo yra psichiškai sveikas ir gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, yra suderinami su Chartijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu nediskriminavimo principu?“

## III. Procesas Teisingumo Teisme

44. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą Teisingumo Teisme gautas 2018 m. liepos 17 d. kartu su prašymu jį nagrinėti taikant prejudicinio sprendimo priėmimo skubos tvarka procedūrą; pastarasis prašymas nebuvo patenkintas.

45. Rašytines pastabas pateikė EP, Čekijos Respublikos ir Nyderlandų vyriausybės, taip pat Komisija. Nuspręsta, kad teismo posėdžio rengti nereikia.

## IV. Vertinimas

### *A. Pirminės pastabos*

46. Teisingumo Teismo uždavinys priimant sprendimą dėl prejudicinių klausimų yra nacionaliniam teismui pateikti Sąjungos teisės normų aiškinimą, kuris galėtų būti jam naudingas siekiant išspręsti ginčą. Vis dėlto Teisingumo Teismas neturi vertinti faktinių aplinkybių ar nacionalinių kompetentingų institucijų veiksmų, kurie prieš pateikiant prašymą priimti prejudicinį sprendimą buvo atlikti vykstant baudžiamajam ar kitos rūšies procesui.

47. Aiškindamas Sąjungos teisę Teisingumo Teismas taip pat neturi nustatyti, ar konkrečiu atveju buvo laikomasi vienos arba kitos baudžiamajam procesui taikomos direktyvos nuostatų [9] ir ar praktiškai buvo pažeistos atitinkamos teisės [10].

48. Direktyvose, kurias išaiškinti prašo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, yra teisės normų dėl kompetentingų institucijų veiksmų, kuriais siekiama per baudžiamąjį procesą užtikrinti įtariamųjų ar kaltinamųjų teises, atsižvelgiant į tris aspektus: i) kaltinamieji turi būti informuoti apie savo procesines teises ir jiems pareikštą kaltinimą (Direktyva 2012/13); ii) jie gali gauti advokato pagalbą, o apie jų laisvės atėmimą turi būti informuota trečioji šalis, su kuria jie gali susisiekti (Direktyva 2013/48); iii) jiems taikoma nekaltumo prezumpcija (Direktyva 2016/343).

49. Kadangi šios trys direktyvos susijusios tik su baudžiamuoju procesu, jos netaikomos hospitalizacijai psichiatrijos ligoninėje, kai hospitalizuoti nurodyta vien dėl medicininių priežasčių, laikantis visuomenės sveikatą reglamentuojančių įstatymų. Žinoma, teismas turi kontroliuoti šią hospitalizaciją, nes kalbama apie asmenų laisvę, tačiau tai nereiškia, kad siekiant suteikti leidimą hospitalizuoti vykdomi procesai yra baudžiamojo pobūdžio.

50. Iš bylos medžiagos matyti, kad šioje byloje kartu buvo atliekami dviejų rūšių veiksmai:

– taikomas Sveikatos įstatymas (155 ir paskesni straipsniai), pagal kurį *Rayonen sad Lom* (Lomo apylinkės teismas) iš pat pradžių siekė, kad EP būtų hospitalizuotas psichiatrijos ligoninėje,

– vykdomas prokuroro pradėtas baudžiamasis procesas, kurį nutraukus prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas [*Rayonen sad Lukovit* (Lukovito apylinkės teismas)] pagal NPK turi priimti galutinį sprendimą dėl hospitalizacijos. Trys minėtos direktyvos taikomos tik šiam procesui.

9 2018 m. birželio 5 d. Sprendimo *Kolev ir kt.* (C-612/15, EU:C:2018:392) 81 punktas.

10 Kaip savo nutartyje pažymi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas (17 ir 18 punktai), jis jau nurodė *Varhoven kasatsionen sad* (Aukščiausiasis kasacinis teismas), kad EP nebuvo informuotas apie savo teises ir apie tai, kad jam pareikštas kaltinimas, taip pat apie teisę skirti gynėją arba užginčyti prokuroro sprendimą. Jis priduria, kad „nenurodydamas motyvų [*Varhoven kasatsionen sad* (Aukščiausiasis kasacinis teismas]) pažymėjo, kad teisėjo pranešėjo samprotavimai dėl [EP] teisės į gynybą apribojimo yra nepagrįsti“.

51. Taigi Teisingumo Teismas neturi atsakyti į klausimus, susijusius su direktyvų taikymu Sveikatos įstatyme numatytam procesui. Šiame įstatyme leidžiama priverstinai hospitalizuoti psichikos sutrikimų turinčius asmenis, kurie dėl tų sutrikimų *gali* padaryti nusikalstamą veiką ir kelia pavojų šeimos nariams, kitiems asmenims ar visuomenei arba didelę grėsmę savo sveikatai.

52. Kompetenciją vykdyti šį procesą turi teisminė institucija, kuri, prieš tai išnagrinėjusi surinktus įrodymus, nusprendžia (jeigu pripažįsta, kad to reikia) taikyti priverstinį gydymą psichiatrijos ligoninėje, pratęsiant tokio gydymo laikotarpius. Taigi šis procesas nėra baudžiamasis, todėl nepatenka nė į vienos nurodytos direktyvos dalyko sritį (visų šių direktyvų 1 straipsnyje, apibrėžiant atitinkamą jų dalyką, minimas tik baudžiamasis procesas).

53. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas teigia, kad pagal nacionalinę praktiką asmuo, kuris nusikalstamą veiką padarė sirgdamas psichikos liga, priverstinai patalpinamas į psichiatrijos ligoninę taikant Sveikatos įstatymą ir įprastos baudžiamojo proceso procedūros nevykdomos [11]. Net jeigu taip būtų, dabar svarbu yra tai, kad Sveikatos įstatyme numatytas procesas nėra baudžiamojo pobūdžio. Jeigu konkrečiu atveju tas procesas būtų taikomas nukrypstant nuo teisės normų, priemonės, kaip išspręsti tokio netinkamo taikymo klausimą, *de facto* turi būti nustatytos pačioje nacionalinėje teisėje [12].

54. Savo analizę pateiksiu neatsižvelgdamas į devyniuose prejudiciniuose klausimuose pateiktą analizę (be kita ko, šių klausimų turinys sutampa). Norėčiau atskirai nagrinėti kiekvieną direktyvą, kad remiantis jų aiškinimu būtų pateiktas vertinimas, kuris gali padėti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui.

### *B. Direktyvos 2012/13 poveikis*

#### *1. Dėl teisių, kurių turi būti paisoma*

55. Šioje direktyvoje įtvirtintos teisės normos, kuriomis siekiama užtikrinti tam tikras įtariamųjų ar kaltinamųjų teises vykstant baudžiamajam procesui. Konkrečiai kalbant, pripažįstama, kad jie turi teisę nedelsiant gauti informaciją apie tam tikras procesines teises ir teisę būti informuotiems apie jiems pareikštus kaltinimus.

56. *Įtariamuoju* laikomas toks asmuo, kurį kompetentinga institucija informuoja (jam „praneša“), kad yra įrodymų, jog jis dalyvavo darant nusikalstamą veiką (Direktyvos 2012/13 2 straipsnio 1 dalis).

57. Be įtariamojo statuso, galima paminėti *sulaikytojo arba suimtojo* statusą. Direktyvos 2012/13 4 straipsnyje ir 6 straipsnio 2 dalyje šis statusas konkrečiai minimas siekiant įpareigoti valstybes nares užtikrinti, kad sulaikytasis arba suimtasis „nedelsiant gautų raštišką pranešimą apie teises“ (4 straipsnis) ir būtų informuotas apie savo sulaikymo arba suėmimo priežastis (6 straipsnis).

58. *Kaltinamojo* sąvoka patenka į kokybės požiūriu aukštesnį lygmenį, nes reiškia, kad kompetentinga institucija (paprastai prokuratūra) jau yra suformulavusi konkretų kaltinimą ir nurodžiusi tą asmenį kaip nusikalstamos veikos vykdytoją.

11 Nacionalinę teisę turi aiškinti nacionalinis teismas, tačiau atrodo, kad Sveikatos įstatyme suteikiama pakankamai garantijų, atsižvelgiant į rungimosi principu pagrįstą procesą ir galutinį sprendimą, kurį priima ir teisminė institucija, ir prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

12 Kaip matyti iš nutarties dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, NPK yra reglamentuojamas psichikos liga sergančių asmenų suėmimas ir jam lygiavertė apsaugos priemonė (70 straipsnis), taigi vykdant Sveikatos įstatyme numatytą procesą gali būti viršyta teismo, kuris nėra baudžiamasis teismas, kompetencija. Vis dėlto, pabrėžiu, šio tariamo kompetencijos viršijimo klausimo sprendimas turi būti nustatytas nacionalinėje sistemoje, kaip priemonė išspręsti galimą jurisdikcijos konfliktą.

59. Logiška, kad šias teises turi užtikrinti institucija, dalyvaujanti kiekviename proceso etape. Visų pirma taip turi būti tuo atveju, kai vykstant baudžiamajam procesui [13] policijos pajėgos sulaiko asmenį [14] arba prokuroras pareiškia kaltinimus.

60. Pagal Direktyvos 2012/13 2 straipsnio 1 dalį ši direktyva taikoma iki proceso pabaigos. Proceso pabaiga laikomas momentas, kai „galutinai išspr[endžiamas] klausimas, ar įtariamasis arba kaltinamasis įvykdė nusikalstamą veiką, įskaitant, jei taikoma, nuteisimą ir sprendimo dėl apeliacinio skundo priėmimą“.

61. Ši formuluotė gali apimti atvejį, kai baudžiamasis procesas baigiamas ne nuteisimu siauraja prasme, o kardomosios priemonės taikymu, t. y. asmens, kuris pripažintas nepakaltinamu dėl psichikos ligos, priverstine hospitalizacija psichiatrijos ligoninėje ar panašioje įstaigoje.

62. Iš tikrųjų panašioje srityje taikomo Pamatinio sprendimo 2008/909/TVR [15] 1 straipsnio b punkte „bausmė“ apibrėžiama kaip „baudžiamojo proceso tvarka dėl nusikalstamos veikos įvykdymo ribotam arba neribotam laikui paskirta laisvės atėmimo bausmė arba su laisvės atėmimu susijusi priemonė“. Šio pamatinio sprendimo 9 straipsnio 1 dalies k punkte konkrečiau nurodyta, kad „paskirta bausmė apima psichiatrinę ar sveikatos priežiūros priemonę“.

63. Remiantis šiomis prielaidomis ir išnagrinėjus nacionalinės proceso teisės normas, susijusias su Direktyva 2012/13, galima pateikti atsakymą prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui.

64. NPK nustatyta, kad, be išteisinimo, baudžiamasis procesas taip pat gali baigtis bausmės skyrimu (vykdant įprastą procesą) arba priverčiamųjų medicinos priemonių taikymu (vykdant NPK 427 ir paskesniuose straipsniuose numatytą specialų procesą). Reakcija į padarytą nusikalstamą veiką, t. y. bausmė, pakeičiama privalomos hospitalizacijos psichiatrijos ligoninėje priemone, jeigu asmuo nusikalstamą veiką padarė būdamas nepakaltinamas.

65. Tam, kad dėl padarytos nusikalstamos veikos būtų skirta tiek bausmė, tiek priverčiamoji medicinos priemonė [16], nacionaliniame įstatyme reikalaujama vykdyti tikrą baudžiamąjį procesą, o tai reiškia, kad vykdant šį procesą turi būti paisoma Direktyvos 2012/13 saugomų teisių. Nemanau, kad šioje direktyvoje numatytos apsaugos priemonės galėtų būti neužtikrintos kuriuo nors iš abiejų atvejų.

66. Skirtumas tas, kad būtent dėl psichinės įtariamojo ar kaltinamojo būklės gali būti pakoreguota privaloma informacija apie jo teises, kurią reikia pateikti. Kai kuriais atvejais, kai atitinkamas asmuo serga konkrečia psichikos liga, nenaudinga šiam asmeniui įteikti pranešimo, kuriame nurodytos jo teisės, nes jis nepajėgus jų suprasti; tiek šis dokumentas, tiek pranešimas apie jam pareikštus kaltinimus gali būti įteikti gynėjui, nes, kaip nurodysiu toliau, gynėjo pagalba visais klausimais yra būtina.

67. Direktyvos 2012/13 3 straipsnio 2 dalyje iš tikrųjų reikalaujama, kad tuo atveju, kai įtariamieji ar kaltinamieji yra „pažeidžiami asmenys“, informacija apie jų teises būtų teikiama atsižvelgiant į jų būklę. Sąvoka „pažeidžiami asmenys“ apima asmenis, kurie turi sunkių psichikos sutrikimų ir informacijos gali beveik visiškai nesuprasti.

13 Reikėtų atsižvelgti į tai, kad policija turi kompetenciją pradėti ir tirti bylas, susijusias su administraciniais nusižengimais, kurie turi poveikį, pavyzdžiui, piliečių saugumui arba tvarkai viešosiose vietose. Šios bylos nebūtinai yra baudžiamojo pobūdžio.

14 Direktyvos 2012/13 19 ir 28 konstatuojamosiose dalyse numatyta, kad informacija įtariamajam arba kaltinamajam suteikiama „ne vėliau kaip prieš pirmąją oficialią [jo] apklausą *policijoje*“. 22 konstatuojamojoje dalyje aiškiai nurodyta, kad tokia informacija yra susijusi su asmeniu, „<…> kurio laisvę *teisėsaugos institucijos* apriboja baudžiamojo proceso eigoje“. Pasviruoju šriftu originale neišskirta.

15 2008 m. lapkričio 27 d. Tarybos pamatinis sprendimas dėl nuosprendžių baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimo principo taikymo skiriant laisvės atėmimo bausmes ar su laisvės atėmimu susijusias priemones, siekiant jas vykdyti Europos Sąjungoje (OL L 327, 2008, p. 27).

16 Kaip jau nurodžiau, nenagrinėju Sveikatos įstatyme reglamentuojamo proceso, kuris nėra baudžiamojo pobūdžio.

68. Šios prevencijos tikslas – užtikrinti, kad asmuo, kuriam skirta tokia informacija, galėtų ją gauti ir suprasti. Tai patvirtinta „Veiksmų plane, skirtame įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti“ [17], paaiškinant „E priemonę“ („specialios pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsaugos priemonės“) ir nurodant, kad, „[s]iekiant užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą, svarbu skirti ypatingą dėmesį įtariamiesiems ar kaltinamiesiems, kurie negali suprasti ar stebėti proceso turinio ar prasmės, pavyzdžiui, dėl jų amžiaus, psichinės ar fizinės būklės“ [18].

69. Jeigu asmuo serga psichikos liga, dėl kurios turi sunkią psichikos negalią (atrodo, kad taip yra šioje byloje), perduodant informaciją gali būti tikslinga naudotis trečiojo asmens, veikiančio jo vardu, pagalba [19]. Bet kuriuo atveju nacionalinėje teisėje turi būti nustatyti sprendimai, kaip papildyti savo vardu negalinčių veikti asmenų veiksnumą [20].

*2. Teisių gynimo priemonės, skirtos šioms teisėms apsaugoti*

70. Pagal Direktyvos 2012/13 8 straipsnio 2 dalį turi būti užtikrinta, kad įtariamasis arba kaltinamasis, kuriam nepateikta šioje direktyvoje reikalaujama informacija, tokį nepateikimą galėtų užginčyti „nacionalinėje teisėje nustatyta tvarka“.

71. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas teigia, kad per specialų leidimo hospitalizuoti nepakaltinamus asmenis suteikimo procesą (NPK 427 ir paskesni straipsniai), kitaip, nei per įprastus procesus, negalima patikrinti, ar prokurorui atliekant ikiteisminį tyrimą buvo pažeistos teisės.

72. Nacionalinis teismas tvirtina, kad jei prokuroro ikiteisminis tyrimas baigiamas priėmus sprendimą procesą nutraukti, nes kaltinamasis yra nepakaltinamas, pats teismas turi teisę patvirtinti to asmens hospitalizaciją. Šiuo momentu būtų galima nurodyti, kad atliekant ikiteisminį tyrimą galėjo būti padaryta teisių pažeidimų, ir teismas neturi teisės vertinti, ar reikia pašalinti nustatytus trūkumus (pavyzdžiui, liepti ikiteisminio tyrimo veiksmus atlikti atgaline data). Jis gali tik pritarti arba nepritarti hospitalizacijai, kaip teigia teismas *a quo*.

73. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas abejoja, ar šiomis aplinkybėmis paisoma teisės naudotis veiksmingomis teisių gynimo priemonėmis, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2012/13 8 straipsnio 2 dalį, siekiant užginčyti tai, kad kompetentinga institucija įtariamajam ar kaltinamajam nepateikė reikiamos informacijos ar atsisakė ją pateikti.

74. Nors nacionalinę teisę turi aiškinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, neatrodo, kad būtų neleidžiama pagal NPK 243 straipsnio 3 dalį apskųsti prokuroro priimtą sprendimą nutraukti procesą, kai vėliau pradedamas (specialus) procesas, reglamentuojamas NPK 427 ir paskesniuose straipsniuose. Tą skundą galima pagrįsti tuo, kad pažeistos įtariamojo ar kaltinamojo teisės, prieš teismui priimant sprendimą, kuriame prokuroro prašymu jis turi nuspręsti, ar reikia hospitalizuoti įtariamąjį arba kaltinamąjį. Taigi suteikiama galimybė užginčyti, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2012/13 8 straipsnį.

17 2009 m. lapkričio 30 d. Tarybos rezoliucija (OL C 295, 2009, p. 1).

18 Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) 2001 m. sausio 30 d. Sprendime *Vaudelle prieš Prancūziją* (CE:ECHR:2001:0130JUD003568397, 65 punktas) pažymėjo, kad jei suinteresuotasis asmuo turi psichikos sutrikimų, institucijos privalo imtis papildomų priemonių, kad jį būtų galima išsamiai informuoti apie jam pareikšto kaltinimo pobūdį ir priežastį.

19 Žr. 2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacijos dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (OL C 378, 2013, p. 8), 9 ir 10 punktus, kuriuose vartojama sąvoka „tinkamas suaugusysis“.

20 NPK laikomasi šios logikos: jei negalia yra tokio lygio, kad asmuo nepajėgus suprasti, turi būti nedelsiant skiriamas advokatas, kad planuodamas gynybą jis užtikrintų tinkamą likusių teisių paisymą. Jo 94 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta, kad gynėjo dalyvavimas baudžiamajame procese privalomas, jei kaltinamasis turi fizinę ar psichinę negalią, trukdančią jam gintis. Tokiu atveju to paties straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad atitinkama institucija gynėju skiria advokatą.

75. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas sutiktų su šia išvada, nes nutarties dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą 62 punkte jis pažymi, kad jei NPK 427 ir paskesniuose straipsniuose nebūtų užtikrinta veiksminga teisių gynimo priemonė, „pagal analogiją būtų galima taikyti procesinę garantiją, numatytą tuo atveju, kai bylos narinėjamos vykdant įprastą procesą“ [21].

76. Jeigu nebūtų galima taip aiškinti, pagal Bulgarijos proceso teisės normas (atsižvelgiant į tai, kaip jas aprašo nacionalinis teismas) [22], galėtų būti neužtikrinta Direktyvos 2012/13 8 straipsnyje įtvirtinta teisė į veiksmingą teisminę gynybą, nes nė vienas teismas neturėtų teisės vertinti, ar tuo etapu, kuris eina prieš numatytą NPK 427 ir paskesniuose straipsniuose, buvo paisoma šios direktyvos saugomų teisių. Tokiu atveju nacionalinėje teisės sistemoje reikėtų atsižvelgti į šių pažeidimų pasekmes (jei reikia, nustatyti galimą veiksmų vykdymą atgaline data siekiant ištaisyti padarytus trūkumus), jeigu tie pažeidimai turi didelį neigiamą poveikį suinteresuotojo asmens procesinėms garantijoms.

77. Galiausiai negalima pamiršti, kad vykdant NPK 427 ir paskesniuose straipsniuose reglamentuojamą procesą atitinkamo asmens gynėjas privalo dalyvauti teismo posėdyje, kuris turi būti surengtas teisme, priimsiančiame sprendimą dėl to asmens hospitalizacijos [23]. Logiška, kad per šį posėdį advokatas, gindamas savo klientą, gali nurodyti visus motyvus, prieštaraudamas hospitalizacijai, įskaitant motyvus dėl galimų pažeidimų, kuriuos kompetentingos institucijos padarė per baudžiamojo proceso ikiteisminį tyrimą.

### *C. Direktyvos 2013/48 poveikis*

#### *1. Dėl teisių, kurių turi būti paisoma*

78. Šioje direktyvoje įtariamiesiems ar kaltinamiesiems užtikrinama teisė gauti advokato pagalbą vykstant baudžiamajam procesui ir teisė į tai, kad apie jų laisvės atėmimą būtų informuota trečioji šalis, su kuria jie galės susisiekti.

79. Dėl įtariamojo ar kaltinamojo ir kompetentingų institucijų sąvokų, vartojamų Direktyvoje 2013/48, pažymiu, kad remiuosi pastabomis, pateiktomis dėl Direktyvos 2012/13. Konkrečiai Direktyvoje 2013/48 aiškiai nurodyta „policij[a] arba kit[a] teisėsaugos institucij[a]“, 2 straipsnio 3 dalyje įtvirtinant, kad advokato pagalbos taikymo sąlygos išplečiamos – ši pagalba teikiama ir asmenims, kurie iš pradžių nėra įtariamieji arba kaltinamieji, bet „per apklausą policijoje arba kitoje teisėsaugos institucijoje [tokie] tampa“ [24].

80. Kadangi, kaip jau nurodžiau, NPK numatytas tikras baudžiamasis procesas, kuris gali būti baigtas įpareigojus taikyti privalomą medicinos priemonę (vykdant NPK 427 ir paskesniuose straipsniuose įtvirtintą specialų procesą), asmeniui, dėl kurio vykdomas šis procesas, turi būti užtikrinta advokato pagalba ir kitos Direktyvoje 2013/48 įtvirtintos teisės.

81. Kitaip, nei taikant Direktyvą 2012/13, dėl įtariamojo ar kaltinamojo psichinės būklės negalima keisti jo teisės gauti advokato pagalbą, jei padaryta sunki nusikalstama veika [25]. Ši teisė dėl tokios būklės veikiau sustiprėja, nes, pavyzdžiui, asmuo negali teisėtai atsisakyti advokato dalyvavimo (Direktyvos 2013/48 9 straipsnis).

21 Šis aiškinimas atitinka Bulgarijos sistemą: iš tikrųjų Sveikatos įstatymo, kuriame iš esmės daugiau reglamentuojamas ne bendras procesas, o specialus hospitalizacijos procesas, 165 straipsnio 1 dalyje nustatytas papildomas NPK taikymas.

22 Bulgarijos vyriausybė ir prokuratūra atsisakė dalyvauti šiame procese dėl prejudicinio sprendimo priėmimo, todėl nacionalinė teisė išdėstyta ir išaiškinta tik taip, kaip ją išdėstė ir išaiškino prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

23 430 straipsnio 2 ir 3 dalys. Asmuo, kurį prašoma hospitalizuoti, taip pat gali dalyvauti šiame teismo posėdyje, nebent to neleidžia jo sveikatos būklė.

24 Taip yra nusprendęs ir EŽTT savo 2016 m. lapkričio 10 d. Sprendime *Kuripka prieš Ukrainą* (CE:ECHR:2016:1110JUD000791807).

25 Nedidelių pažeidimų atveju Direktyvos 2013/48 2 straipsnio 4 dalyje leidžiami tam tikri ribojimai, taigi joje įtvirtintos garantijos taikomos tik jurisdikciją baudžiamosiose bylose turinčiame teisme vykstančiam procesui.

82. Taip pat nurodžiau, kad jei psichikos liga sergantys asmenys gali būti laikomi *pažeidžiamais*, kaip tai šiuo atveju suprantama pagal Direktyvos 2013/48 13 straipsnį, valstybės narės, atsižvelgdamos į specialius jų poreikius, turi skatinti šią advokato pagalbą.

83. Iš bylos medžiagos matyti, kad šis tikslas NPK yra įgyvendinamas, nes jei negalia yra tokio lygio, kad asmuo nepajėgus suprasti, turi būti nedelsiant skiriamas advokatas, kad planuodamas gynybą jis užtikrintų tinkamą likusių teisių paisymą. Be to, NPK 94 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta, kad gynėjo dalyvavimas baudžiamajame procese privalomas, jei kaltinamasis turi fizinę ar psichinę negalią, trukdančią jam gintis. Tokiu atveju to paties straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad atitinkama institucija gynėju skiria advokatą.

84. Taigi neatrodo, kad Bulgarijos teisės aktas, dėl kurio atitikties Direktyvai 2013/48 teiraujasi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, prieštarauja šiai direktyvai, kiek tai susiję su reikalaujamų apsaugoti teisių užtikrinimu. Kitas dalykas yra tai, ar teisės akto reikalavimų paisyta konkrečioje byloje.

*2. Dėl teisių gynimo priemonių*

85. Jei vis dėlto šios teisės būtų pažeistos, pastabos, kurias pateikiau dėl teisių gynimo priemonių, taikomų siekiant užginčyti Direktyvos 2012/13 pažeidimus, yra *mutatis mutandis* taikytinos Direktyvai 2013/48.

### *D. Direktyvos 2016/343 poveikis*

86. Taikant šią direktyvą per baudžiamąjį procesą užtikrinami tam tikri įtariamų ar kaltinamų fizinių asmenų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektai.

87. Valstybės narės privalėjo užtikrinti, kad Direktyvos 2016/343 būtų laikomasi tik nuo 2018 m. balandžio 1 d.[26] Taigi šia direktyva negalima remtis kaip Sąjungos teisės aktu, taikytinu iki šios dienos pasibaigusiems baudžiamiesiems procesams.

88. Kaip matyti iš nutarties dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą ir vėlesnių nacionalinio teismo paaiškinimų, šioje byloje baudžiamasis procesas galutinai nutrauktas prieš tai, kai prokuroras 2018 m. kovo 1 d. pateikė prašymą taikyti hospitalizacijos priemonę. Šiame sprendime nutraukti baudžiamąjį procesą turėjo būti nustatytos įrodytos faktinės aplinkybės, kaltinamojo dalyvavimas ir jo nepakaltinamumas.

89. Taigi tokio proceso neatitikimų negalima *ratione temporis* analizuoti atsižvelgiant į Direktyvą 2016/343. Taip pat negalima remtis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 48 straipsniu, nes nenustatyta, kad iki 2018 m. balandžio 1 d. buvo kokių nors veiksnių, leidžiančių taikyti Sąjungos teisę, kaip tai suprantama pagal Chartijos 51 straipsnio 1 dalį.

90. Iš tikrųjų, kadangi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas dar nagrinėja bylą vykdydamas specialų procesą dėl leidimo hospitalizuoti EP, Direktyva 2016/343 šiam procesui bus taikoma nuo 2018 m. balandžio 1 d. Vis dėlto nacionalinio teismo pateikti prejudiciniai klausimai iš tikrųjų susiję ne su pačiais veiksmais, atliktais per šį procesą, o su kompetentingomis institucijomis (visų pirma prokuratūra), dalyvavusiomis vykdant 2018 m. kovo 1 d. baigtą baudžiamąjį procesą.

26 Direktyvos 2016/343 14 straipsnio 1 dalis.

91. Taigi manau, kad į šią prašymo priimti prejudicinį sprendimą dalį reikia atsakyti tik nurodant, kad Direktyva 2016/343 netaikoma baudžiamiesiems procesams, baigtiems iki 2018 m. balandžio 1 d. Vis dėlto jeigu Teisingumo Teismas nuspręstų kitaip, pateiksiu savo nuomonę šiuo klausimu.

92. Direktyvos 2016/343 saugoma nekaltumo prezumpcija pagal jos 2 straipsnį taikoma „visuose baudžiamojo proceso etapuose <…> iki tol, kol sprendimas, kuriuo galutinai nusprendžiama, ar tas asmuo padarė atitinkamą nusikalstamą veiką, tampa galutin[is]“.

93. Neabejoju, kad jeigu Direktyva 2016/343 būtų taikoma *ratione temporis*, joje nustatytų reikalavimų reikėtų laikytis vykdant baudžiamąjį procesą dėl bet kurio įtariamojo ar kaltinamojo, taip pat tuo atveju, jeigu jis serga psichikos liga. Aplinkybė, kad baudžiamojo proceso ikiteisminį tyrimą pradėjo prokuroras, visiškai netrukdo reikalauti, kad šiuo baudžiamojo proceso etapu, einančiu prieš teismo sprendimo priėmimą, būtų laikomasi Direktyvos 2016/343.

94. Pabrėžiu, kad Direktyvos 2016/343 saugoma nekaltumo prezumpcija taikoma visuose visų baudžiamųjų procesų etapuose, kai padaryta nusikalstama veika yra sunki[27]. Šiuo tikslu nesvarbu tai, kad asmenys, dėl kurių nusikalstamos veikos vykdomas procesas, serga psichikos liga ir pasibaigus tam procesui dėl šios ligos yra pripažįstami nepakaltinamais.

95. Bet kuriuo atveju pažymėtina, kad nekaltumo prezumpcija nebūtinai yra kardomojo kalinimo kliūtis, taip pat netrukdo psichiatrijos ligoninėje hospitalizuoti asmenį, kuris įtariamas nusikalstamą veiką padaręs sirgdamas psichikos liga. Kaip nustatyta Direktyvos 2016/343 4 straipsnyje, nekaltumo prezumpcija taip pat netrukdo priimti „preliminari[ų] procesinio pobūdžio sprendim[ų], kuriuos priima teisminės ar kitos kompetentingos valdžios institucijos ir kurie grindžiami įtarimais ar apkaltinamaisiais įrodymais“.

## V. Apibendrinimas atsižvelgiant į prejudicinius klausimus

96. Manau, kad atsakyti į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo klausimus galima remiantis pirma pateiktomis pastabomis:

– pastabos dėl direktyvų 2012/13 ir 2013/48 susijusios su pirmojo–ketvirtojo klausimų (imtinai) ir septintojo klausimo (pirmosios dalies) turiniu,

– pastabos dėl Direktyvos 2016/343 susijusios su penktojo ir šeštojo klausimų turiniu.

97. Septintajame klausime pateiktas papildomas klausimas, kuriame nacionalinis teismas nurodo Chartijos 21 straipsnį ir siekia išsiaiškinti, ar pagal nediskriminavimo principą draudžiama teismo įgaliojimus išskirti pagal tai, ar asmenys, dėl kurių vykdomas procesas, yra psichiškai sveiki. Kadangi manau, jog šių psichikos liga sergančių asmenų situacija nėra panaši į asmenų, kurie visapusiai naudojasi savo teisėmis, situaciją, negalima kalbėti, kad vykdoma diskriminacija dėl pirmiesiems numatytų specialių proceso teisės normų. Kaip jau paaiškinau, tai netrukdo ir vieniems, ir kitiems asmenims taikyti garantijų, kurių turi būti paisoma pagal jau minėtas direktyvas.

27 7 straipsnio 6 dalyje įtvirtinti tam tikri pakeitimai nesunkių pažeidimų atveju.

## VI. Išvada

98. Atsižvelgdamas į tai, kas išdėstyta, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti *Rayonen sad Lukovit* (Lukovito apylinkės teismas, Bulgarija):

1. 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese turi būti aiškinama taip, kad ji taikoma visiems šio proceso etapams nuo momento, kai institucijos praneša asmeniui, jog jis įtariamas padaręs nusikalstamą veiką, taip pat tuo atveju, kai tas asmuo serga psichikos liga.

2. 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu yra taikytina psichikos liga sergantiems įtariamiesiems ar kaltinamiesiems jos dėstomojoje dalyje numatytais momentais.

3. Direktyvų 2012/13 ir 2013/48 saugomų teisių turi būti paisoma, jei reikia, laikantis jose nustatytų terminų, kai policijos pareigūnai atlieka nusikalstamos veikos tyrimą, prokuroras vykdo baudžiamojo proceso ikiteisminį tyrimą ir vykdomas specialus procesas dėl medicininių prievartos priemonių taikymo tais atvejais, kai nusikalstamą veiką padarė dėl psichikos ligos nepakaltinami asmenys, kaip reglamentuojama *Nakazatelno protsesualen kodeks* (Baudžiamojo proceso kodeksas) 427 ir paskesniuose straipsniuose.

4. 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo netaikytina baudžiamiesiems procesams, galutinai baigtiems iki 2018 m. balandžio 1 d.

5. Procesas, vykdomas siekiant leisti dėl medicininių priežasčių psichiatrijos ligoninėje priverstinai hospitalizuoti asmenis, sergančius psichikos liga, kaip antai reglamentuojamas *Zakon za zdraveto* (Sveikatos įstatymas) 155 ir paskesniuose straipsniuose, nepatenka į direktyvų 2012/13, 2013/48 ir 2016/343 taikymo sritį.